

Найдьонова Л. М.,

*Канд. психол. наук, старший науковий співробітник відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості ІОД НАПН України
м. Київ*

lyubov.m.naydonova@gmail.com

МЕТОДИКА «РЕФЛЕКСИВНА ЄМНІСТЬ СЕРЕДОВИЩ СПІЛКУВАННЯ» ДЛЯ ОЦІНКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Предлагается методика «Рефлексивная емкость сред общения» для экспресс-оценки аспектов социализации старшеклассников в сети Интернет.

The method «Reflexive Capacity of Communication Environments» is proposed for express assessment of socialization aspects of high school students in the Internet.

Стрімкий науково-технічний і соціальний розвиток ставить перед науковцями нові виклики. Так, Інтернет сьогодні доступний більшості населення України, і доля користувачів Інтернету молодого віку сягає 94%, а за деякими даними до 100% для школярів і студентів, і років значно перевищує відсоток таких користувачів в інших вікових категоріях [1, 2]. Вплив Інтернет практик на всі сфери життя не варто недооцінювати. Сьогодні ми бачимо безліч актуальних психологічних проблем, пов'язаних з наявністю в нашому житті мережі Інтернет.

Одним з таких питань є вивчення соціалізації в контексті Інтернет-користування. Українські вчені вже почали досліджувати психологічні особливості соціалізації віртуальному просторі, розглядаючи Інтернет як один з інститутів соціалізації[3]. Разом з тим, у цій царині є ще багато питань, які потребують дослідження і відповідного інструментарію для нього.

Пропонуємо до вашої уваги методику «Рефлексивна ємність середовищ спілкування» [4, 5]. Методика розроблялася для оцінки потенціалу групової рефлексії в середовищах найближчого спілкування, для дослідження особливостей рефлексії різних модальностей у природних середовищах міжособистісного спілкування. Методика дозволяє достатньо швидко оцінити наповненість каналів спілкування відповідно самозвіту піддослідного і вивести результат в графічній формі профілю.

Спираючись на висновки дослідників про важливість поділення метакогніцій, ми ввели поняття рефлексивної ємності середовища спілкування. Чим частіше, на думку людини, вона обговорює певні теми про власні метакогнітивні знання в спілкуванні з певними людьми, тим легше відбувається поділення метакогніцій (групова рефлексія). Важливо, що в утворенні показника рефлексивної ємності використовується не фактична оцінка частоти спілкування на певну персональну тему, а мета когнітивне судження (за Брінолем) про частоту,

яке проявляє суб'єктивну легкість продукування рефлексивних думок. У методиці оцінки рефлексивної ємності використовуються різні модальності рефлексії, неодноразово апробовані в методиці рефлексивного інтерв'ю. Для оцінки задаються контексти спілкування в апробованому варіанті: близькі люди (друзі і батьки) і далека дистанція (інші люди). Крім того, задається монологічний аспект «міркую сам із собою на одинці».

У методиці для оцінки модальностей використовувалися параметри, розроблені для активізації рефлексії в процедурах особистісної рефлексії (публічного самодослідження, покликаною препарувати свої почуття, відносини, знання, досвід у рефлексивному творчому тренінгу-практикумі) [6]. Такі ж модальності використовувалися в рефлексивному інтерв'ю з учасниками масових акцій [7]. Респондентам пропонується відповісти на питання: що нового в почуттях, відносинах, знаннях і досвіді вони отримали в поточній події.

Взявши за основу питання рефлексивного інтерв'ю, ми модифікували їх, щоб отримати інформацію про особливості репрезентації рефлексивних середовищ у природних умовах у дорослих та юнацтва шляхом самозвітів. Однак якщо в рефлексивному інтерв'ю основний запит стосується моніторингу змін у цих сферах (запитання «Що нового...»), то в методиці нас цікавила частота звернень до цих чотирьох модальностей рефлексії в різних контекстах. Зокрема, «індивідуально-рефлексивний аспект»: «Я звертаюся думками до своїх почуттів... ставлень... знань... досвіду...». І «груп-рефлексивний аспект» (три компонента): «Я розмовляю з друзями про себе і свої почуття... ставлення... знання... досвід», «Я розмовляю з батьками про себе і свої почуття... ставлення... знання... досвід», «Я розмовляю з іншими людьми про себе і свої почуття... ставлення... знання... досвід».

Таким чином, як контекстні середовища нами були задані: друзі, батьки та інші люди. Загальна матриця частотної оцінки рефлексії має форму n середовища*4 модальності. Середовища: індивідуальне, друзі, батьки, інші люди. 4 модальності: знання, почуття, ставлення, досвід. Оцінка кожного питання відбувалася за п'ятибальною шкалою Лайкерта: 1 бал - ніколи, 2 - рідко, 3 - іноді, 4 - часто, 5 - дуже часто.

Суб'єктивне шкалювання питань за 5-бальною Лайкертівською шкалою частоти дає змогу представити результати для аналізу в двох формах: а) як оцінку рівня рефлексивної ємності середовищ за кожною з модальностей (високий, середній, низький рівні визначаються на основі процентилей), що уможливорює аналіз профілю групової рефлексії; б) як загальну оцінку рефлексивної ємності, що вираховується як сума оцінок за всіма шкалами і визначає високий, середній та низький рівні.

Виходячи із цих досліджень, можна припустити, що чим частіше людина обговорює певні об'єкти в комунікації з іншими, тим стабільнішим має бути

ставлення до цих об'єктів. З іншого боку, зміна ставлення теж відбувається внаслідок комунікації, тому частота думок роздумів, як і частота обговорень, є тільки потенційним чинником, вплив якого не можна буде однозначно оцінити без аналізу змісту настанов. Тому, напевно, потрібно буде при визначені частоти думок виокремити структурні складові об'єкту, до якого вони спрямовані. Якщо думки спрямовані на такий об'єкт, як осмислення себе, то можна виділити зокрема когнітивну, емоційну, поведінкову складові осмислення себе, а також інтерактивну складову (ставлення і стосунки) – це зроблено в методиці оцінки потенціалу рефлексивної ємності середовища спілкування суб'єкта.

В залежності від задач дослідження ми можемо модифікувати методику, додаючи ті чи інші середовища спілкування. Так для дослідження психологічних аспектів соціалізації в інтернеті можна запропонувати середовища друзів онлайн та інших, навіть парасоціальні стосунки за потреби.

Отримані результати можна аналізувати за багатьма лініями, як порівнюючи середовища, так і звертаючи увагу на модальності, проте треба зазначити, що в усередненому вигляді отримані дані будуть менш корисними при дослідженні аспектів соціалізації, ніж, наприклад, візуалізація у вигляді профілю.

Індивідуальний профіль, наведений на рис. 1, представляє собою симетричний тип профілю, в якому частота рефлексії різних модальностей є збалансованою і залежить лише від соціальної дистанції. При цьому рефлексія в близькому середовищі спілкування (з друзями і батьками) не відмінна. Профілі такого типу зустрічаються досить рідко і скоріше складають певний ідеалізований абстрактний тип.

Рис. 1. Приклад симетричного середнього профілю

Приклад індивідуального профілю, наведений на рис. 2, є несиметричним. Несиметричність може проявлятися у двох вимірах: щодо модальності, представленої квадрантами і щодо середовищ, які повторюються як промені у кожному з квадрантів. На перетині цих двох вимірів за формою профілю ми можемо робити висновок стосовно взаємодії модальностей рефлексії і середовища їх здійснення. Так, в розглянутому нами індивідуальному профілі квадрантів діаграми, які репрезентують модальності рефлексії: за напрямками почуття – знання, і ставлення – досвід, можна стверджувати, що модальності рефлексії досвіду і знань (полюс рефлексії зовнішнього світу діяльності) менше залежать від середовищ здійснення рефлексії, ніж модальності почуттів і ставлень (полюс внутрішнього світу переживань). За формою профілю даної людини можна сформулювати систему припущень, які корисні для подальшої консультативної роботи, а саме: про дефіцит емоційного контакту із батьками щодо значущих стосунків і переживань; про достатню закритість і навіть ізольованість особистості, яка розвивається по інтровертному типу; про деяку поверховість дружніх стосунків, у яких не розгортається рефлексія почуттів, і т.д. Система цих гіпотез потребує розвідки іншими психологічними методами. Проте, такий індивідуальний профіль досить швидко може дати уявлення про наповненість середовищ спілкування окремої людини.

Звичайно, запропонована методика не є цілісним і єдиним інструментом, який дозволить всеохопно дослідити процес соціалізації. Адже зміст соціалізації за її допомогою можна побачити достатньо обмежено. Разом з тим вона може бути корисною при застосовуванні разом з іншими методиками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Динаміка користування інтернет в Україні: травень 2017 // <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=705&page=1&t=5>
2. В Україні на початок 2017 року нараховано 21,6 млн користувачів інтернету // <https://promo.semantrum.net/uk/2017/04/21/v-ukrayini-na-pochatok-2017-roku-narahovano-21-6-mln-koristuvachiv-internetu/>
3. Психологічні особливості соціалізації обдарованих дітей у віртуальному просторі : монографія / А. І. Лучинкіна, К. Г. Мілютіна, Т. А. Яншина. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 252 с.
4. Найдьонова Л. М. Соціальні середовища рефлексії різних модальностей / Л. М. Найдьонова // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2011. –Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 13. – С. 318–327.
5. Найдьонова Л. М. Групова рефлексія як механізм реконструкції соціальних настановлень / Любов Михайлівна Найдьонова – дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Л. М. Найдьонова; НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка . - Київ, 2014. – 245 с.
6. Найдьонов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / М. І. Найдьонов. – Київ, 2008. – 484 с.
7. Naydonov M. Reflective Structures of the Participants Discourse during Mass Political Actions / Naydonov M., Naydonova L., Grigorovska L., Naydonova L. M. // ISPP 2008 Annual Meeting, Sciences Po. – Paris, 2008. – p. 97.